

תוכן העניינים

ט	דברי הקדמה
1	מבוא: את מי מעניינת עכו העברית?
6	מקורות המחקר
11	פרק ראשון: "כלת הים" המזדקנת: עכו בשלהי התקופה העות'מאנית
20	המרחב הכפרי מסביב לעכו לפני מלחמת העולם הראשונה
26	פרק שני: יהודי עכו בפתחה של תקופה חדשה
30	השפעת ההגירה הציונית על קהילת יהודי עכו עד מלחמת העולם הראשונה
39	פרק שלישי: עידן חדש – עכו בתקופת השלטון הבריטי
40	אוכלוסייה
42	ההתפתחות הכלכלית של העיר
46	מקומות תעסוקה ממשלתיים
50	מפעלים פרטיים בבעלות בריטית
64	פרק רביעי: "כעת הגענו לתקופת התחיה" – היישוב היהודי בעכו בתקופת המנדט
66	עיר במרחב מתפתח: תוכניות ציוניות לפיתוח עמק זבולון בתקופת המנדט
72	בורגנות עברית, אידיאולוגיה ציונית והזדמנויות עסקיות: בין ויצמן לוויצמן
76	גרשון ויצמן: איש הגפרורים מליטא, והשביתה שהעלתה את עכו על מפת העניין הלאומי

87	עבודה עברית בעיר ערבית: יחיאל ויצמן ומפעל "תובל"
93	פועלים עירוניים וקבוצות פועלים מאורגנות
98	גרעיני הדיג וההתיישבות הימית
110	קבוצות מאורגנות של פועלים עירוניים
128	ארגוני הפועלים ותרומתם לעיר

פרק חמישי: החלום על מרחב נבדל – ניסיונות פרטיים להקמת

	שכונות יהודיות בעכו
132	מקום לשכונה יהודית מחוץ לחומות
132	פרברים עבריים
134	התיישבות הבולגרים
145	חוות קוקוי
152	אחוזת פרגה החדשה
159	

פרק שישי: מיישוב יהודי לקהילה עברית – האומנם?

161	המסגרת הארגונית: הקמת ועד הקהילה
165	"אצלנו בעכו משתובכים איזה ילדים עבריים בלי חינוך" –
167	קשיי החינוך העברי
179	"כאן נחוצה לנו אחדות": היחסים בין קבוצות שונות בקהילה

פרק שביעי: שכנים קרובים-רחוקים: היחסים עם ערביי העיר

	דיון וסיכום – לאום, מקום והעניין הציוני בערים המעורבות –
198	מה אפשר ללמוד מניתוח המקרה של העיר עכו
204	המדיניות הציונית
215	הייחוד המקומי

מקורות וקיצורים

221	ארכיונים
221	עיתונים
221	ראיונות
221	ספרים ומאמרים

מפתח עניינים ושמות

243

דברי הקדמה

ההתחקות על קורותיה של קהילה שהייתה ואיננה, כמוהו כסיפור בלשי שפרטיו מתגלים אט-אט. הקהילה העברית שחיה בעכו בתקופת השלטון הבריטי לא הותירה רישום ממשי בנוף העירוני ולא רשמה עלילות מפוארות של גבורה או חורבן. המחקרים שנכתבו על יהודי עכו בעת החדשה תיארו בעיקר יישוב קטן שלא הצליח להתבסס במרחב הערבי. בספרים על תולדות העיר, שנכתבו במחצית הראשונה של המאה העשרים, הוקדשו פרקים רזים מאוד לתקופה. תקופת המנדט מוצגת בהם כאפילוג עצוב לקהילה המפוארת שחיה בעיר במאה השמונה-עשרה ובראשית המאה התשע-עשרה, ואולי כפרולוג לחידושה של עכו העברית עם הקמתה של מדינת ישראל, אך לא כתקופה חשובה. עזיבת היהודים את עכו במחצית השנייה של שנות השלושים, מהגרים חדשים וותיקים, וכן העובדה שקהילת עכו לא השפיעה בסופו של דבר על פריסת ההתיישבות הציונית באזור, אפשרה למחקר לדלג על פרשה זו, על ניצני הצלחתה ועל כל מה שאפשר ללמוד מכישלונה. אלמלא ספרות הזיכרונות ספק אם סיפור הקהילה היה נשמר.

מקורות המחקר שעמדו לרשותנו היו מצומצמים: ארכיון העיר המנדטורי לא נשמר, בארכיונים המרכזיים – ובעיקר בארכיון הציוני המרכזי, בארכיון לבון ובארכיון העיר חיפה – נשמרו מעט מסמכים, והם מעידים יותר מכול על היקפה המצומצם של הפעילות הממסדית בעיר. גם העיתונות הארצית בת הזמן מיעטה להתעניין בעיר. רק בחורף 1927, כשפרצה שביתה גדולה בבית החרושת לגפרורים "נור", ספק העבודה המרכזי בעכו, זכתה עכו לעדנה, והעיתוננים התמלאו דיווחים עליה. אולם דיווחים אלה התמקדו בבית החרושת וביחסי העבודה בו, ולא בעיר עצמה וביושביה.

קריאה בספרות הזיכרונות מלמדת שאכן מדובר בקהילה קטנה, שפעלה במשך תקופה קצרה בלבד. עכו לא נכללה ברשימת הערים המעורבות וניסיון ההתיישבות היהודי בה נכשל. לכאורה מצטרפת עכו לקהילות יהודיות אחרות שחיו בערים הערביות, לא הצליחו להתחזק ארגונית ודמוגרפית ופסקו מלהתקיים עד אמצע שנות השלושים של המאה העשרים. קהילות אלה מיעטו למשוך מתיישבים בני היישוב החדש הלאומי והאירופי, והחיבור שלהן לממסד הציוני היה אינסטרומנטלי

בלבד. הן לא היו יכולות לפעול במרחב שהקיטוב הלאומי בו הלך והעמיק. על כן נדחקו ממפת ההתיישבות ומן ההיסטוריוגרפיה הציונית ההתיישבותית. אלא שההתחקות על קורותיה של העיר, בייחוד על רקע ההתיישבות שכשלה בערים הערביות, העלתה סיפור חריג ומרתק. העיר הצליחה למשוך התיישבות לאומית יהודית חדשה, וקהילתה היהודית שילבה יישוב ותיק עם יישוב חדש, מהגרים מאירופה עם תושבי האימפריה העות'מאנית לשעבר, יישוב בעל הכרה לאומית-ציונית ויהודים בעלי הכרה מזרחית-מקומית, פועלים ויזמים בורגניים. לרגע קצר בהיסטוריה הטרומ-ישראלית מנו יהודי עכו כעשירית מאוכלוסיית העיר, הקימו ארגון קהילתי תוסס ונאבקו על פרנסתם ועל הכרת הממסד הציוני. סיפור עירוני מרתק זה מעלה שאלות הקשורות בקשר שבין "היסטוריה של מקום", "היסטוריה מקומית", ובין "היסטוריוגרפיה לאומית". "היסטוריוגרפיה של מקום" נעה על הציר שבין הזיכרון והתייעוד הנוסטלגיים, המתרפקים על העבר ומשמרים בדרך כלל נרטיב מסוים, ובין המחקר ההיסטורי המקומי, המבקש להבין הקשרים רחבים מאלה. בדרך כלל המשותף לשני התחומים הוא היחס ליסוד מארגן המשקף את תחומי העניין החברתיים של זמן הכתיבה. ההתמקדות בערים שהפכו לערים מעורבות משקפת את נקודת המבט הציונית הרואה בתקופת המנדט בעיקר את בניין הבית הלאומי ואת היחס למאבק הלאומי בחברה הערבית.

ההיסטוריוגרפיה של הערים המעורבות התפתחה בעיקר משנות האלפיים והיא דנה בקיום משותף במרחבים המעורבים ובאופי הקשרים בין החברות הלאומיות במרחבים אלה. היסטוריוגרפיה זו משקפת את הדיון החברתי על אפשרות של קיום לאומי משותף במרחב גם בהווה. העניין בקהילות היהודיות בערים הערביות משקף גם את ההתרחקות מהנרטיב הציוני המאחד, ואת העניין הגובר בהשמעת קולות שהיו מושתקים בעבר. רוב הקהילות בערים הערביות התאפיינו בשוליות חברתית ופוליטית שחברה לשוליות גיאוגרפית. כמה מיהודי אותן קהילות היו אמנם מהגרים חדשים, אולם הרוב היו בני העדות המזרחיות שלא היו קשורים לאחת התנועות הציוניות. במידה רבה העובדה שקהילות אלה נעלמו ממפת ההתיישבות ומהנוף הפיזי, עוד לפני הדיונים הראשונים על חלוקת הארץ, גרמה להתעלמות ההיסטוריוגרפית מקיומן.

עכו הייתה עיר מיוחדת. היחס ההיסטוריוגרפי אליה היה כאל שאר הערים הערביות שנעזבו, אולם קהילתה הייתה שונה מערים אלה בהרכבה ובזיקתה לתנועה הציונית. עניין זה מערער על דיכוטומיות אלה ובה בעת מדגיש אותן ומאפשר לבחון מחדש את ההבנה שלנו את התפתחות היישוב היהודי בערים הערביות ובערים המעורבות. באופן דומה הוא גם מאפשר להתבונן במדיניות

הציונית היישובית ובאופן שבו התהוותה כמהלך דינמי וכמפגש בין יוזמות שבאו "מלמטה" – דהיינו בין יוזמות של אישים, של קבוצות, של התיישבות ושל ארגונים מקומיים והקשר שלהן לקובעי המדיניות והמוסדות המובילים – ובין האינטרסים המקומיים והתנאים הכלכליים והגיאוגרפיים הייחודיים לאינטרסים הלאומיים.

מחקר זה לא היה בא לידי גמר ללא עזרתם ותמיכתם של אנשים רבים. אנו מבקשות להודות לחברים ולעמיתים שקראו את כתב היד או חלקים ממנו, האירו והעירו, בייחוד לפרופ' יוסי בן ארצי, לד"ר אסתי ינקלביץ ולד"ר ראובן גפני. נודה גם לאנשי הארכיונים על ששיתפו אותנו בידע הרב שהיה להם, חשפו אוצרות וסייעו במלאכת איסוף המידע. כן נודה למר אלברט בן שלוש מעיריית עכו, לאוניברסיטת חיפה, למכללה האקדמית תל חי ובייחוד לאקדמיה הישראלית למדעים. בלעדיהם ספר זה לא היה רואה אור.

צרור תודות מגיע לאנשי הוצאת הספרים מאגנס שליוו את הוצאת הספר בנעימות ובמקצועיות. לעורכת הלשון הגב' נורית ולק, שהעירה, תיקנה והאירה את כתב היד והביאה אותו לידי צורתו הסופית. תודה מיוחדת למנהל ההוצאה יהונתן נדב, לרם גולדברג, לבני מר ולרוחמה הלוי.

המסע – שראשיתו באיסוף המידע, המשכו בהרכבת הפאזל וכתובת כתב היד וסופו בספר זה – היה מסע ארוך, לעיתים מתסכל ולרוב מרתק. אנו מודות לבני משפחותינו, לבני זוגנו וילדינו על התמיכה, ובעיקר על הסבלנות. בלעדיכם שום מסע אינו כדאי.

פרק שני

יהודי עכו בפתחה של תקופה חדשה

מרכזיותה של עכו הקרינה גם על האוכלוסייה היהודית בה. מתום התקופה הצלבנית לא ידוע על אוכלוסייה יהודית בעיר עד לראשית המאה השש־עשרה, אך רק משלהי המאה השמונה־עשרה אפשר לדבר על קהילה יהודית בולטת. חידוש היישוב היהודי בעכו קשור למדיניותו של ד'אהר אל עומר והוא חלק מתופעה רחבה של חידוש היישוב היהודי בגליל במחצית השנייה של המאה השמונה־עשרה, ובתוכו חיוזק קהילת טבריה וחידוש קהילות חקלאיות בכפר יסיף ובשפרעם.¹ בימיו של ד'אהר אל עומר הגיע ממרוקו רבי חיים בן עטר לעיר עכו. בן עטר היה מגדולי פרשני המקרא ובעל הספר אור החיים.² בן עטר אמנם ישב בעיר במשך זמן קצר בלבד, בשלהי 1741, אולם הקים בה ישיבה ובית כנסת שנעשו למוקד משיכה של יהודים לעיר. בשנת 1743 הגיע לעיר מאיטליה רבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל). "אהל חיים", בית הכנסת שיוסד על שמו, היה למרכז הרוחני של יהודי עכו עד 1929.³ רבי אברהם ישמעאל חי סנגוויניטי, תלמידו של הרמח"ל, היה הראשון שציין את מספר יהודי עכו, וב־1741 מנה בה יותר ממאה בתי אב יהודיים, יחס מרחיב ככל הנראה, ואף ציין: "ויש בה בית הכנסת הגדולה".⁴ חיוזק ממשי קיבלה הקהילה היהודית בעקבות עזיבת יהודים רבים את צפת, בגלל רעש האדמה שפקד את צפת באוקטובר 1759 ומגפת הדבר שפרצה בעקבותיו. על פי ההערכות מנתה הקהילה בעכו באותה שנה כ־180 בתי

- 1 בן צבי, ארץ ישראל ויישובה, עמ' 307–314, 318–320.
- 2 רבי חיים בן עטר (1696–1743), יליד מרוקו, פרשן מקרא, מקובל ופוסק הלכה. בהיותו בן 43 עלה בן עטר לארץ עם חבורת תלמידים במטרה להקים ישיבה בארץ. בתחילה נדד בצפון הארץ והקים ישיבות בעכו ובטבריה. בקיץ 1742 הקים בירושלים את "ישיבת כנסת ישראל". כשנה אחר כך נפטר, להרחבה ראו קלאר, בן עטר.
- 3 רבי משה חיים לוצאטו, הרמח"ל (1707–1746), משרור ומקובל. ידוע שקיבל את אישורו של ד'האר אל עומר להקים בית כנסת בעיר. נפטר ממגפת הדבר במאי 1746, ראו מרגליות, תולדות גדולי ישראל, עמ' 1089–1096.
- 4 וולטירא, עכו, עמ' 2. לערעור על הערכה זו של מספר התושבים, ראו פיליפ, עכו, עמ' 24.

אב.⁵ הקהילה בעכו גדלה עוד כשהייתה בשלטונו של אל ג'זאר הודות למינויו של חיים פרחי ליועצו של אל ג'זאר. פרחי היה בן למשפחה יהודית חשובה ומשפיעה מדמשק. הוא היה איש אמונו ויועצו של אל ג'זאר והגיע למדרגת שררה יוצאת דופן בחצרו.⁶ בן צבי כותב שהקהילה היהודית בעכו הייתה מבוססת על סוחרים ופקידים שעבדו בחצר המושל.⁷ אולם פריחת הקהילה היהודית בעכו הייתה זמנית בלבד. עלייתו לשלטון של עבדאללה פאשא סימנה מפנה במצבם של יהודי עכו.⁸ בשנת 1820 הוציא עבדאללה להורג את חיים פרחי והטיל על יהודי העיר מס כבד. בשנים הבאות הידלדלה הקהילה בעכו הן מבחינה מספרית הן מבחינה כלכלית.

מרבית יהודי עכו היו מבני העדות הספרדיות, שהיגרו לעיר מרחבי האימפריה העות'מאנית ומאיטליה. קבוצה קטנה של יהודים אשכנזים, רובם מרוסיה, היגרה לעכו מהעיר צפת, אחרי רעש האדמה של 1759. במפקד מונטפיורי מ-1839 נמנו בעכו 54 בתי אב, 252 יהודים, מרביתם בני העדה הספרדית למעט 2 מבני מהעדה האשכנזית, מתוכם 163 ילידי הארץ.⁹ בעכו חיה קהילה ענייה, דוברת ערבית, ומרבית תושביה התפרנסו ממלאכות זעירות ומרוכלות. היו שעסקו במלאכה: חייטים, שענים, כובסים, מתקני נעליים, פחחים, מתקני מנעולים, תופרות כרים וכסתות ועוסקות בצמר גפן, וכן עושי "פיפאס" (קני עישון ומקטרות) וכמה

- 5 יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 437. יערי מציין שהיו מאנשי צפת שעברו לקהילת כפר יסוף וחזיקו גם אותה.
- 6 חיים פרחי (1760–1819), יליד דמשק, יועצם של אל ג'זאר ושל סולימאן פאשא שליטי עכו, עליו ראו פיליפ, בית פרחי, עמ' 97–114.
- 7 בן צבי, ארץ ישראל ויישובה, עמ' 398–399. המספרים מאותן שנים אינם מדויקים ולא ברור אם הם כוללים גם את כפרי הנפה. טורנר מוסר שב-1815 המיעוטים בעיר – יהודים, מרוניטים וקתולים – מנו 400 נפש בסך הכול, ראו טורנר, לבנט, עמ' 111. בשנת 1823 מונה רבי בית הילל כמאה יהודים, מספר שלא השתנה בהרבה עד שלהי המאה התשע-עשרה, ראו בית הילל, יהודים, עמ' 61.
- 8 עבדאללה פאשא (1819–1831), יליד עכו, היה השליט האחרון של עכו האוטונומית.
- 9 לפני מלחמת העולם הראשונה המונח "יהודי עכו" כולל גם את יהודי הכפרים הסמוכים, ראו ברסלבסקי, בתי הקברות, עמ' 165–167; בן צבי, על בתי הקברות, עמ' 51–55; כהנא, היישוב היהודי. לנתוני מפקד מונטפיורי ראו <http://www.montefiorecensuses.org>, נדלה ב-20 בינואר 2020. באותו מפקד נמנו בכל הארץ 6,408 יהודים, מהם 2,982 בירושלים, 1,282 בצפת, 695 בטבריה ו-138 בחיפה. לפי המפקד אחוז היהודים הספרדים מכלל יהודי הארץ עמד על 73.82%. מפקדי אוכלוסייה נעשו בחמישה מתוך שבעת מסעותיו של מונטפיורי לארץ ישראל בשנים: תקצ"ט (1839), תר"ט (1849), תרט"ו (1855), תרכ"ו (1866), תרל"ה (1875). נתוני המפקדים התבססו על ספרי הקהילות או על נתונים שנתנו הקהילות, בהתבסס על רשימות הכוללים או על רשימות החלוקה, ולכן המספרים אינם שלמים. על מפקד 1839, ראו אסולין, מפקד יהודי ארץ ישראל. לדיון כולל במפקדי מונטפיורי ראו בן יעקב, מפקדי מונטפיורי; הנ"ל, המפקד המודרני הראשון; קסלר, הקהילה היהודית.

דייגים.¹⁰ הקהילה הידרדרה במקביל לשקיעת העיר. זאת עולה גם מתיאורים של לא יהודים. בשנת 1878, צוין במדריך הסיורים של ליון, שבעיר חיים מאה יהודים.¹¹ בשנת 1889 מנה שומאכר בעיר 9,800 נפש, מהם 140 יהודים, רובם היו מרוכזים בשכונת "ח'ארת שיח' עבדאללה", מסביב לבית כנסת הרמח"ל, שם התרכזו מרבית היהודים והנוצרים בני העיר.¹² הקהילה הייתה מאורגנת בארגון עדתי מסורתי ונקראה "עדת ישורון".¹³ מאחר שמרבית יהודי העיר השתייכו לעדה הספרדית פעל בה רק ועד עדה אחד, שכונה את עצמו "ועד העדה העברית". הקהילה החזיקה על חשבונה מלמד וחברת צדקה למתים עניים.¹⁴

הדמות המרכזית בקהילה באותן שנים היה סניור משה אברהם פינצ'י. במאי 1837 מונה פינצ'י לקונסול הבריטי בעיר, וכיהן בתפקידו ארבעים שנה.¹⁵ פינצ'י, שהיה מקורב לקונסולים זרים ונפגש עם נוסעים רבים, ניסה לחזק אצל יהודי העיר מגמות של התקרבות למודרנה. למשל, בשנת 1839 פנה פינצ'י למשה מונטפיורי וניסה לשדלו לתמוך בהקמת יישובים יהודיים חקלאיים בגליל, בעיקר באזור צפת.¹⁶ ברקע הפנייה עמדו קולות שביקשו לחזק את הנוכחות הבריטית בצפונה של ארץ ישראל, בעיקר מתוך התפיסה האנגליקנית שראתה חובה דתית בחידוש יישוב היהודים בארץ ישראל. למשל, בשנת 1856, עם סיומה של מלחמת קרים, תומס קלרק (Clarke), רופא אנגלי, ודויד בראון (Brown), פרופסור לתיאולוגיה מסקוטלנד, פרסמו תוכנית שראתה ביישוב יהודים בארץ ישראל אינטרס פוליטי-בריטי וקראה להקמת יישוב יהודי חזק בעכו – עיר מפתח לכיבוש בריטי של הארץ כולה.¹⁷ בכל הנוגע לעכו נשאר כל אלה בגדר תוכניות בלבד, ומצבה של הקהילה המשיך והידרדר. יהודי עכו לא יכלו להפעיל שירותי

- 10 "לוח הפרנסות" של יהודי עכו באמצע המאה התשע-עשרה מלמד ששלוש משפחות עסקו בדיג, כולן ממשפחת בית צורי, ראו בן צבי, ארץ ישראל ויישובה, עמ' 399.
- 11 בן אריה, שנים-עשר היישובים, עמ' 120.
- 12 בן גוריון ובן צבי מציינים שעכו הייתה מחולקת לעשרה רבעים ("חארת"), בשבעה מהם ישבו רק מוסלמים, שניים היו מעורבים מוסלמים ונוצרים ("חארת אל שעחוס" ו"חארת אל מג'דלה"), ורק ב"חארת שיח' עבדאללה" התגוררו מוסלמים, נוצרים ויהודים במשותף, ראו בן גוריון ובן צבי, ארץ ישראל, עמ' 167.
- 13 לדוגמה ראו מכתב מעכו "עדת ישורון בירושלים", החרות ירושלים, 10.7.1913.
- 14 בן צבי, ארץ ישראל ויישובה, עמ' 399. בן צבי מצייין שבאמצע המאה התשע-עשרה (ללא ציון שנים מדויק), אצל המורה אברהם שרעבי, שעלה מעירק, למדו 22 תלמידים.
- 15 מקורה של המשפחה באיטליה ובני המשפחה נחשבו מקורבים לרמח"ל. אברהם פינצ'י היה מקורב ליעקב חי עבו, הקונסול הצרפתי בצפת, והתמנה גם לסגן קונסול בריטניה בעכו, ראו תדהר, חלוצי היישוב, יד, עמ' 4557.
- 16 היימסון, פרויקט בריטי, עמ' 133.
- 17 שם, עמ' 151–152.

דת עצמאיים בעירם. את שירותי הדת קיבלו באותן השנים מצפת, שם ישב הרב יצחק מרדכי עבו, ששימש גם רב קהילת עכו.¹⁸

בשלהי המאה התשע-עשרה נראה היה שמצבה של הקהילה במרחב הציבורי משתפר. עכו הייתה בירת סנג'ק ועל כן ישב בה ה"חכם באשי" (ראש הרבנים) של האזור. משנת 1888 הרב מכלוף אלדאודי היה החכם באשי של עכו וראש קהילת חיפה, צפת וטבריה.¹⁹ שלא כמו הרב עבו, עזב הרב אלדאודי את צפת והתיישב בעכו, צעד המעיד על העלייה בחשיבותה המנהלית של העיר. לצד תפקידו בתור החכם באשי, היה הרב אלדאודי איש ציבור וראש הקהילה. ערב מלחמת העולם הראשונה נבחר לתפקיד זה משה דרוויש צורי.²⁰ המינוי סימן את ראשיתה של תקופה חדשה, שכן צורי לא היה קשור למוקדי הכוח היהודיים המסורתיים בגליל, כמשפחת עבו, ולא נשען על כוח חיצוני כמו מעמד קונסולרי או מינוי עות'מאני.

יהודים ספרדים ויהודים ערבים: המונח המכליל "יהודים ספרדים" הוא מונח בעייתי, שכן בעכו ישבו בני קהילות מזרחיות שונות. בשלהי התקופה העות'מאנית, בעקבות הגידול במספר היהודים המהגרים מארצות המזרח וצפון אפריקה, כבר החל בירושלים תהליך פיצול פנימי לעדות משנה בתוך העדה הספרדית. בני העיר הוותיקים נהגו לכנות את עצמם "בני העדה הספרדית", ומאחר שהארגון הקהילתי שלהם היה אחד, נשתמש במונח זה גם אנו. מבחינה זו נאמץ את גישתו של יצחק בצלאל, הרואה במונח "יהודים ספרדים" מונח המכליל את כל היהודים בארץ למעט בני העדה האשכנזית. הבסיס להכללה זו של בצלאל הוא הארגון הדתי המשותף והמאפיינים המשותפים, כגון: פסיקה דתית, הגיית הלשון העברית וחלק מאורחות החיים והמנהגים.²¹ עם זאת, כפי שנראה בהמשך הדברים, בראשית התקופה המנדטורית המונח "יהודים ספרדים" הלך ואיבד מתוקפו בכל הקשור להגדרות הפנימיות וליחסים הפנימיים של יהודי עכו. ההבחנה בין ותיק לחדש חרגה מהמשמעות העדתית, שכן לפחות שתיים מהקבוצות החדשות שהיגרו לעיר היו שייכות לארגונים הספרדיים: יוצאי סלוניקי ויוצאי בולגריה. עוד הבחנה חשובה הייתה ההבחנה התרבותית. מבחינה זו, לפחות עד שלהי שנות העשרים, המונח "יהודי ערבי" נראה מתאים

18 (ללא שם מחבר), "יצחק אבו ז'ל", החרות ירושלים, 14.2.1917. על משפחת עבו, ראו שרביט, צרפת, עמ' 75-104.

19 בן דור, בעקבות הרב, עמ' 7-10; סקלי, פרשה נעלמה, עמ' 139-160. אלדאודי, יליד מרקש שבמרוקו, עלה עם משפחתו בהיותו תינוק. אלדאודי התחתן עם רחל עבו, בתו של הרב מרדכי עבו ואחייניתו של שמואל עבו, הסוכן הקונסולרי של צרפת בצפת ובטבריה.

20 אילן, דרוויש צורי, עמ' 77-106; גאון, יהודי המזרח, עמ' 745.

21 בצלאל, נולדתם ציונים, עמ' 8-9.

יותר לדיונים בקונפליקטים הפנימיים שהתפתחו בקרב יהודי עכו, ולכן נשתמש בו גם אנו כשנדון בהיבטים התרבותיים. מונח זה מתאר טוב יותר את הרגשת השייכות של יהודי עכו הוותיקים, בני עדות המזרח, לעירם עכו ואת הזדהותם עם תרבות המקום השמרנית והאוריינטלית. כפי שנראה להלן, הזדהות זו הייתה בקונפליקט עם הרוחות הלאומיות החדשות שהביאו המהגרים החדשים לעיר, הלכה והתמעטה בשנות העשרים עד שנעלמה כמעט כליל.²²

השפעת ההגירה הציונית על קהילת יהודי עכו עד מלחמת העולם הראשונה

מבין המהגרים היהודים החדשים שהגיעו לארץ ישראל בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים, מעטים בלבד בחרו להתיישב בערים הערביות, והרוב הגדול נמנע מלהתיישב בערים הפריפריאליות. מעטים היו הארגונים בעלי אידיאולוגיה לאומית או מנהיגים ציונים שתמכו או עודדו התיישבות זו. לדוגמה, חברת "למען ציון", שייסד הרב ד"ר עזריאל הילדסהיימר בברלין ב-1888, תמכה באופן פעיל בהתיישבות ברמלה, בג'נין, בלוד וביריחו.²³ גם קלונימוס זאב ויסוצקי, מראשי תנועת "חובבי ציון", בביקורו בארץ ישראל ב-1885, קרא לסייע ליהודים להתיישב בערים הערביות ולייסד בהן קהילות יצרניות. אבל בדרך כלל העדיפה ההגירה הציונית באותן שנים להתיישב במרחבים עבריים נבדלים, חקלאיים בעיקר, או בערים המתפתחות שלאורך החוף.

לתנועה הציונית היה עניין מועט בעכו והיא לא ראתה בה יעד להגירה. גלי ההגירה הציונית הראשונים לארץ ישראל פסחו לחלוטין על עכו, ומספר תושביה היהודים המשיך לרדת. חיפה הייתה גורם המשיכה העירוני באזור והיא משכה אליה גם את תושבי עכו, יהודים וערבים, בעיקר אחרי שהוקמה מסילת הרכבת

22 לדין בשימוש במונח "יהודים ערבים" ביחס לבני הארץ בשלהי התקופה העות'מנית, ראו כהן, חייו ומותו, עמ' 171–200. לדעת כהן הזהות היהודית-ערבית הייתה קצרת ימים, התפתחה בשלהי התקופה העות'מנית, עברה מן העולם עם התחזקותה של התנועה הציונית וקיבלה את מכת המוות שלה בארץ ישראל בימי המאורעות של 1929. קליין דן במונח "יהודים ערבים" כסוג של זהות עצמית-מקומית שהתפתחה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ובעצם הייתה חוויית חיים ולא עמדה אידיאולוגית, ראו קליין, קשורים, עמ' 31–34. נאור ויעקבסון משתמשים במונח "בני הארץ" לתיאור היהודים הוותיקים בארץ ישראל, מרביתם בני עדות המזרח, ראו יעקבסון ונאור, שכנים אוריינטליים. על היהודים המערבים שהיגרו לעכו במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, ראו עובדיה, היהודים המערבים, עמ' 26.

23 אורבך ואחרים, עין גנים, עמ' 54–61; לנג, רמלה, עמ' 64–75; ג'מו, היבטים, עמ' 59–60.